

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЯКІСНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИПУСКНИКІВ ТЕХНІЧНИХ ЗВО УКРАЇНИ ЗГІДНО З ВИМОГАМИ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ

Бондаренко В. В., Роздільський О. В., Хижняков А. В.
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Анотація. У пропонованій науковій розвідці досліджено питання ролі та місця сучасного випускника технічного закладу вищої освіти на ринку праці. Автори зосереджують увагу на формуванні ключових компетентностей майбутніх керівників виробництва, на загальній необхідності співпраці виробництва та навчальних закладів у розробленні конкретних моделей фахівців, які б відповідали потребам ринку праці.

Ключові слова: модель фахівця з вищою технічною освітою, професійна компетентність, ключові кваліфікації, ключові компетентності, якість навчання.

Вступ

Однією з найбільших сфер людської діяльності є освіта. До освітньої діяльності залучено понад мільярд дітей дошкільного й шкільного віку, учні всіх форм і видів професійних навчальних закладів, здобувачі вищої освіти та різноманітних курсів з підвищення вже набутих професійних навичок, знань і вмінь.

З огляду на те, що «підготовка фахівців у технічному закладі вищої освіти будується відповідно до специфіки інженерних функцій (раціональне й ефективне використання наявної техніки й технологій, розроблення нових технологій, конструювання нової техніки), навчання в технічному ЗВО ґрунтується на основних змінах, що відбуваються в науці, техніці, економіці й організації виробництва» [3, с. 7–8], Україна теж змушена брати активну участь у перегонах на ринку освітніх послуг, який вже оцінюється в п'ять трильйонів доларів із постійним зростанням. Аналітики прогнозують збільшення вартості ринку освітніх послуг найближчим часом до семи трильйонів доларів.

За останні десятиліття кардинально змінилася сама система генерації та передачі знань, а їх обсяг багаторазово зріс.

Нині не можна навіть за 5–6 років підготувати людину до професійної діяльності на все життя, адже щорічно оновлюється близько 5 % теоретичних і 20 % професійних знань.

Одиниця виміру старіння знань фахівця, прийнята в США, – період «напіврозпаду» компетентності, тобто зниження її на 50 % унаслідок появи нової інформації, – показує, що за багатьма професіями цей період настає менш ніж за п'ять років.

Тобто щодо нашої системи вищої освіти часто це відбувається раніше, ніж спливає термін навчання у ЗВО.

Новий освітній простір, який давно виїшов за національні межі, має значну кількість проблем, пов'язаних з якістю освіти, визначення її завдань і цілей, змісту та структури.

Без розв'язання окреслених питань не можна говорити про фахову компетентність випускників як професійних навчальних закладів, так і закладів вищої технічної освіти.

Отже, одним з основних завдань системи сучасної вищої освіти є необхідність забезпечення відповідності якості професійної підготовки потребам особистості, суспільства та ринку праці, що перебувають у процесі постійного розвитку.

Аналіз літературних джерел і стан проблеми

Сучасний ринок праці та умови конкурентної боротьби за якість, кількість і ціни не могли не позначитись на вимогах до випускника технічного закладу вищої освіти й умовах його подальшого працевлаштування за обраним фахом.

Нині існує значна кількість наукових досліджень, присвячених методологічним питанням розроблення моделі фахівця з вищою технічною освітою (В. Анісімова, І. Зязюн, Є. Іванова, М. Лазарев та ін.) на основі понять «ключова кваліфікація», «професійна кваліфікація», «ключова компетентність».

Проблеми реформування вищої технічної освіти досліджують провідні науковці й педагоги-практики, зокрема В. Андрущенко, Я. Болюбаш, В. Кремень, Н. Ничкало, С. Сисоєва та багато інших.

Мета й постановка завдання

Мета цієї наукової розвідки полягає у вивченні проблеми формування якісної професійної підготовки випускників технічних ЗВО України згідно з вимогами сучасного ринку праці.

Автори пропонують модель випускника технічного закладу вищої освіти, побудовану на основі особистісних якостей фахівця, вимог реального виробництва та необхідних професійних компетентностей з огляду на особливості вирішуваних виробничих завдань.

Сучасна модель фахівця з вищою технічною освітою та вимоги ринку праці

Науковці, які досліджують цілісний і неперервний процес становлення особистості у професійно-освітньому просторі в єдності його педагогічних і психологічних складників, розмежовують ці поняття. Вони визначають *професійну кваліфікацію* як ступінь і вид професійної підготовленості працівника, що припускають наявність у нього знань, умінь і навичок, необхідних для виконання певної роботи.

Ключові кваліфікації – це загальнопрофесійні знання, уміння, навички, здібності та якості особистості, необхідні для виконання роботи у сфері певної групи професій.

Ключові компетентності – це міжкультурні та міжгалузеві знання, уміння та здібності, необхідні для адаптації та продуктивної діяльності в різних професійних спільнотах.

Зважаючи на визначення поданих понять, ми слідом за деякими дослідниками [4] можемо поставити знак рівності між поняттями «ключові кваліфікації» та «ключові компетентності».

Нині перед вищою технічною школою постає досить непросте завдання, а саме: сформувати «модель фахівця», яка б стала конкретним орієнтиром для формування набору компетентностей у випускника ЗВО згідно з напрямом його підготовки. Таке завдання не є новим, над його виконанням працюють, починаючи з середини ХХ ст. У вітчизняній та зарубіжній педагогіці накопичено достатній досвід розроблення різних моделей, що впроваджуються з метою формування уяви про сутність діяльності фахівця, а також проектування процесу його підготовки [2].

Більшість авторів, працюючи над моделлю фахівця, виокремлюють два основні складники: професійні знання й особистісні

якості. Окрім кваліфікаційних вимог, розроблених у державних освітніх стандартах, дослідники використовують такі характеристики компетентностей: спеціальні, інтелектуальні, соціально-правові, організаційні тощо.

Інша група педагогів і науковців, досліджуючи модель фахівця, вважають, що вона обов'язково має містити кваліфікаційну характеристику об'єктивних вимог, без яких неможливо успішно виконувати професійні завдання.

На нашу думку, модель випускника технічного ЗВО має будуватися на основі моделі особистості фахівця, моделі його трудової діяльності, завдань і вимог сучасного ринку праці, а основні вимоги до інженера мають брати до уваги його функціональні обов'язки та завдання конкретного робочого місця й особливості вирішуваних виробничих завдань.

Під узагальненими особистісними якостями ми, як і переважна більшість науковців, розуміємо креативність, контактність, самоконтроль і самостійність.

Як правило, особистісними професійними якостями сучасна вища технічна освіта вбачає ті, що сприяють розкриттю та реалізації можливостей майбутнього інженера, формуванню його мотиваційної готовності та інтересів, адже модель особистості фахівця – це опис сукупності якостей, які забезпечують успішне виконання завдань у виробничій сфері, а також самонавчання та саморозвиток працівника.

З огляду на зазначене, можна виокремити безумовні особистісні якості, якими має володіти майбутній інженер. Основним вважаємо те, що кожному виду професійної діяльності мають відповідати певні конкретні вимоги до особистісних якостей працівника. Для інженера можуть бути описані професійні завдання (спеціальні технічні, економіко-організаційні, з підвищення кваліфікації, щодо добору й розстановки кадрів); вимоги до особистісних якостей (психологічні якості, уміння та знання для кожного виду професійної діяльності, комунікативні та управлінські здібності); тип організації та підрозділу, найменування посади від початкового рівня до більш високого.

У процесі підготовки інженерів як визначальні критерії готовності до професійної діяльності педагоги та виробничники виокремлюють *професійну компетентність*, здатність виконувати професійні функції відповідно до прийнятих сучасними нормами і

стандартами; особистісно значущу схильність до професійної діяльності, високу культуру мислення, моральність, здатність застосовувати ефективні методи діяльності в постійно змінюваних обставинах для розв'язання різних ситуацій, уміння ефективно виконувати свої професійні функції, прагнення до саморозвитку [1].

З огляду на такий підхід можна дійти висновку, що компетентність – це практично-орієнтований підхід, який передбачає оволодіння майбутнім інженером норм діяльності, досвіду, результату, за якими можна судити про ступінь його готовності до практичної професійної діяльності. Тобто характеристики актуальної та потенційної практичної діяльності майбутнього інженера лежать в основі показників суб'єктної професійної компетентності.

Моделлю професійної діяльності, на думку науковців, є аналіз інженерної діяльності як різновиду розумової праці з обов'язковим прогнозуванням розвитку науки, техніки й економіки.

Якщо детальніше розглянути модель фахівця з вищою технічною освітою та структуру його професійної діяльності, то можна побудувати професійні характеристики виробничої діяльності інженерно-технічного персоналу, що визначають склад і зміст виконуваних ними функцій, потрібний рівень кваліфікації, вимоги, які висуваються до цих фахівців, образу їх мислення та дій. У цьому, на наш погляд, і полягає проблема модернізації вищої технічної освіти, за умови розв'язання якої можна буде подолати розбіжність між можливостями й розумінням моделі майбутнього інженера закладами вищої технічної освіти та реальним виробництвом.

Але, на жаль, такий підхід не дає змоги розв'язати деякі проблеми наявних моделей. Сучасні моделі найбільш повно задовольняють тільки професійні вимоги, здебільшого соціально-психологічні, і не забезпечують повністю розвиток особистісних і творчих якостей майбутнього фахівця.

Під час аналізу взаємодії системи вищої професійної освіти й ринку праці вивчено, з одного боку, фахові та особистісні компетентності, що висуваються роботодавцями, з іншого боку, стандарти вищої освіти. У дослідженні переслідувалася мета – порівняти думки різних груп респондентів в оцінюванні якості підготовки фахівців у закладах вищої технічної освіти.

В опитуванні брали участь 25 керівників підприємств державного та інноваційного типу Харківського регіону, 72 молодих фахівці, 126 здобувачів магістерського рівня вищої освіти Харківського національного автомобільно-дорожнього університету (ХНАДУ).

Упроваджено метод анкетного опитування з готовими варіантами відповідей. Автори дослідження вважають за необхідне в побудові моделі фахівця брати до уваги співвідношення між загальною, фаховою та особистісною підготовкою інженера. Для побудови професійної моделі випускника вищої технічної школи під час дослідження сформовано вимоги до якості його підготовки:

- загальні (ключові) якості;
- професійні (базові) якості;
- якості особистісного розвитку.

На підставі порівняльного аналізу опитаних груп респондентів автори запропонували параметри професійної моделі фахівця-випускника ХНАДУ. До них належать загальні (ключові) якості:

- теоретична й практична готовність до діяльності за обраним фахом;
- досконале знання сучасних інформаційних технологій;
- відповідальне ставлення до виконання професійних обов'язків;
- досконале володіння не лише державною мовою, а й мовою міжнародного спілкування (англійською).

Професійні (базові) якості:

- володіння практичними навичками;
- здатність до самостійного прийняття рішень;
- готовність до особистісного та професійного самовдосконалення;
- уміння спілкуватися з людьми (знання основ психології спілкування, психології управління та конфліктології);
- організаторські та управлінські здібності;
- уміння позитивно мислити й ініціативність.

Основними параметрами моделі фахівця, на думку роботодавців, є:

- володіння практичними навичками;
- працездатність і висока трудова дисципліна;
- наявність теоретичних знань;
- уміння спілкуватися з людьми (знання психології спілкування);
- здатність брати на себе відповідальність за прийняте рішення;
- організаторські здібності.

Молоді фахівці, які вже вийшли на ринок праці після закінчення технічного ЗВО, важливими якостями фахівця визначили:

- працездатність і високу трудову дисципліну;
- набуття теоретичних знань;
- гідний рівень зарплати;
- уміння спілкуватися з людьми (знання психології спілкування, стресостійкість);
- організаторські здібності;
- високу мобільність;
- володіння практичними навичками.

Здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти останнього року навчання в технічному ЗВО параметри моделі фахівця оцінюють дещо інакше. Серед основних якостей вони назвали:

- володіння теоретичними знаннями;
- уміння спілкуватися з людьми (знання психології спілкування та стресостійкість);
- здатність до самостійного прийняття рішень.

Оцінка такого показника, як володіння практичними навичками, становить лише 5,9 %, що значно нижча за оцінку роботодавців (19,7 %). Критерій готовності на початковому етапі кар'єри отримувати невисоку зарплату здобувачі освіти останнього року навчання взагалі не розглядають. Оцінка критерію знання іноземних мов здобувачами освіти останнього року навчання становить 1 %, тоді як роботодавці оцінили цей показник у 5,5 %.

Це підтверджує недостатню інформованість випускників технічних закладів вищої освіти з вимогами сучасного ринку праці і, як наслідок, їхню низьку готовність до професійної діяльності після закінчення навчання.

Окрім того, необхідно зазначити, що більшість керівників підприємств вважають, що здобути в технічному ЗВО знання не дають змогу молодому фахівцю негайно долучатися до виробничого процесу.

Необхідно, щоб українські роботодавці, на зразок європейських розвинених країн, активно інвестували в різні програми навчання та професійної підготовки фахівців для потреб власного виробництва, розглядаючи це як одне з пріоритетних завдань своєї діяльності.

Результати дослідження підтверджують необхідність розроблення сучасної моделі випускника технічної ЗВО, що дасть змогу освітній системі країни розробити нову, більш «адаптивну» до умов сучасного виробництва модель фахівця, сприятиме підви-

щенню конкурентоспроможності випускників вищої технічної школи на ринку праці.

Ще одним нагальним питанням є працевлаштування випускників технічних ЗВО України. З упровадженням нових технологій значно зросли вимоги не тільки до професійної, а й до психологічної, соціальної й особистісної готовності кадрів. Тому однією з найбільш суттєвих проблем ринку праці, безсумнівно, можна вважати ще й питання структурного дисбалансу.

Серед причин, що не дають змогу забезпечити ефективність працевлаштування випускників технічних закладів вищої освіти, можна виокремити:

- відсутність механізмів, що забезпечують взаємозв'язок між ринком праці й ринком освітніх послуг;

- відсутність безпосереднього зв'язку між ЗВО технічного спрямування, працевлаштуванням випускників, організацією профорієнтаційної роботи з абітурієнтами та здобувачами, моніторингом змін у вимогах до кваліфікації фахівців на ринку праці та розвитком самого ринку за конкретними професіями і спеціальностями працівників;

- кадрова політика більшості організацій здебільшого орієнтована на досягнення поточних результатів, а не на перспективний розвиток;

- відсутність у більшості випускників необхідних навичок самовизначення на ринку праці, розвитку трудової кар'єри, ведення переговорів з роботодавцями з питань працевлаштування;

- завищена самооцінка свого професійно-кваліфікаційного рівня у значної частини випускників технічних ЗВО;

- більшість випускників (за результатами опитувань до 90 %) стикаються з серйозними проблемами в процесі переходу від навчання до роботи, оскільки змушені розпочинати свій трудовий шлях на посадах, що не відповідають профілю їхньої підготовки.

Саме тому випускник ЗВО технічного спрямування, перебуваючи ще в його стінах, має знати й розуміти, що очікує на нього на непростому й іноді тривалому шляху пошуку роботи й готуватися до цього ще в навчальному закладі.

Крім цього, ринок праці визначає та змінює критерії професійної підготовки відповідно до темпів розвитку науки, техніки й економіки. У цьому контексті виникає потреба в розробленні переліку критеріїв оцінювання конкурентоспроможності молодого фахівця, який задовольняє перспективні вимоги ринку

праці й визначає ефективність працевлаштування випускника.

Уникнути багатьох проблем і помилок працевлаштування можна завдяки комплексу таких заходів:

- розвитку системи профорієнтації молодого покоління, починаючи зі школи. Допомогти в цьому можуть як самі випускники ЗВО, так і викладачі, фахівці агентств із працевлаштування, роботодавці;

- упровадження системи соціально-професійної адаптації здобувачів вищої освіти. Не лише школа має допомагати майбутнім абітурієнтам усвідомлювати свої можливості у виборі професії, а й закладам вищої освіти необхідно займатися соціально-професійною адаптацією своїх здобувачів, орієнтуючись на реальні потреби ринку праці.

Висновки

Формування якісної професійної підготовки випускників технічних закладів вищої освіти України, згідно з вимогами сучасного ринку праці, – це нагальне завдання, яке нині стоїть не лише перед технічними ЗВО, а й насамперед перед нашими виробничниками. Саме вони мають розробити та сформулювати не загальні, а конкретні вимоги до інженера, якого вони очікують. Тільки такий підхід до формування моделі фахівця дасть змогу технічним ЗВО готувати інженерів, яким не потрібен тривалий період адаптації до умов реального виробництва, чи, більше того, перенавчання під компетентності, яких вимагає роботодавець.

Література

1. Агавердієва Х. Ф. Професійний розвиток персоналу. *Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика*: матеріали міжнар. науково-практ. конф., (18–19 бер. 2019 р). Харків. 2019. С. 160–162.
2. Зінченко В. О. Тенденції розробки моделі фахівця. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Вип. XXVII. Харків, 2011. С. 80–89
3. Євдокімова О. О. Психологічні засади вищої технічної освіти: монографія. Харків: Нове слово, 2009. 388 с
4. Отрошченко Л. С. Ключові кваліфікації професійної компетентності майбутнього фахівця зовнішньоекономічного профілю у Німеччині. *Наукові записки кафедри педагогіки: зб. наук. праць*. Харків: Основа, 2007. № 18. С. 134–141.

References

1. Ahaverdiieva Kh. F. Profesiyni rozvytok personalu. *Suchasni problemy upravlinnia pidpriemstvamy: teoriia ta praktyka: materialy mizhnar.*

naukovo-prakt. konf., (18–19 ber. 2019 r). Kharkiv. 2019. S. 160–162.

2. Zinchenko V. O. Tendentsii rozrobky modeli fakhivtsia. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky*. Vyp. XXVII. Kharkiv, 2011. S. 80–89
3. Yevdokimova O. O. Psykholohichni zasady vyshchoi tekhnichnoi osvity: Monohrafiia. Kharkiv: Nove slovo, 2009. 388 s.
4. Otroshchenko L. S. Kliuchovi kvalifikatsii profesiinoi kompetentnosti maibutnoho fakhivtsia zovnishnoekonomichnoho profilu u Nimechchyni. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky: zb. nauk. prats*. Kharkiv: Osнова, 2007. № 18. S. 134–141.

Бондаренко Володимир Васильович,

канд. пед. наук, проф., завідувач кафедри філософії та педагогіки професійної підготовки, vvbond170@gmail.com, тел. +38-097-933-26-44;

Роздільський Олександр Валерійович,

магістр факультету транспортних систем, rozdilskyi.sasha@gmail.com, тел. +38-093-747-25-80;

Хижняков Антон Володимирович,

магістр факультету транспортних систем, khyzhniakov.anton@gmail.com, тел. +38-093-808-58-95

Харківський національний автомобільно-дорожній університет, вул. Ярослава Мудрого, 25, м. Харків, 61002, Україна

Peculiarities of Graduates' Quality Professional Training Formation in Ukraine's Technical Higher Education Institutions in Accordance with the Requirements of the Modern Labour Market

Abstract. Problem. The modern educational space, which has long crossed national borders, faces significant challenges concerning quality, goals, content, and structure. Unless these challenges are addressed, it is difficult to ensure the professional competence of graduates from technical universities and other higher education institutions. Therefore, one of the key tasks of the modern higher education system is to align the quality of professional training with the evolving needs of individuals, society, and the labour market. **Goal.** This study aims to explore the development of high-quality professional training for graduates of Ukraine's technical higher education institutions to meet the requirements of the modern labour market. The authors propose a graduate model for technical universities, based on personal qualities, the needs of industry, and the professional competencies required for addressing real production tasks. **Methodology.** Through the analysis of the interaction between the higher professional education system and the labour market, the authors examined, on the one hand, the professional and personal competences required by employers, and on the other hand, the standards of higher education. The comparative analysis of different respondent groups regarding the quality of training in technical universities led to the conclusion that the model of a modern technical university graduate should include the

*model of the specialist's personality, the model of their professional activity, and the model reflecting the demands of the modern labour market. The main requirements for such a graduate should be determined by their functional responsibilities, the tasks of a specific workplace, and the type of production tasks they encounter. **Results.** Developing high-quality professional training for graduates of Ukraine's technical higher education institutions, in line with the requirements of the modern labour market, is an urgent task not only for universities but, first and foremost, for employers. They need to define specific requirements for the specialists they expect, rather than general ones. Only this approach to shaping the graduate model will enable technical universities to train engineers who do not require a long period of adaptation to real production conditions or retraining to acquire the competences demanded by a particular enterprise.*

Key words: *model of a specialist with a higher technical education, professional competence, key qualifications, key competences, quality of education.*

Bondarenko Volodymyr, PhD, Prof., Head of the Department of Philosophy and Pedagogy of Professional Training,

vvbond170@gmail.com,

Phone: +38-097-933-26-44;

Rozdylskiy Oleksandr, Master of the Faculty of Transport Systems,

rozdilskyi.sasha@gmail.com,

Phone: +38-093-747-25-80;

Khyzhniakov Anton, Master of the Faculty of Transport Systems,

khyzhniakov.anton@gmail.com,

Phone +38-093-808-58-95

Kharkiv National Automobile and Highway University, 25, Yaroslava Mudroho str., Kharkiv, 61002, Ukraine
